

Schrijven met een Russische
politieke gevangene

‘Voor de staat ben je een lijk in de kast’

Toen het einde van zijn straf in zicht was, vroeg de politieke gevangene Pavel Krisevitsj zich af: laten ze me daadwerkelijk vrij? Journalist **Paul Alexander** volgde hem ruim twee jaar op zijn tocht door Ruslands gevangensysteem.

Paul Alexander

‘Hoe langer je leeft onder de Repressie, hoe pijnlijker het is om terug te keren naar de realiteit.’ Zo heet het kunstwerk dat de politieke gevangene Pavel Krisevitsj maakt in strafkolonie Metallostroj vlak onder Sint-Petersburg. De titel hint er al op dat het einde van zijn straf in zicht is. Krisevitsj heeft nog slechts een paar weken te gaan.

‘Lang duld je het allemaal’, schrijft hij in zijn correspondentie met mij. ‘Ik weet dat je er niet aan ontkomt, maar die laatste periode drijft tot wanhoop. Ik zie in wat voor gekkenhuis ik leef. Op alles reageer ik emotioneler.’

Het is niet om uit te houden, zo tergend langzaam verlopen de dagen. En de grootste kwelling is de onzekerheid die iedere gevangene kent in de periode vlak voor vrijlating: laten ze hem daadwerkelijk gaan? Het is al eerder voorgekomen dat politieke gevangenen naar aanleiding van vermeende uitspraken tegen medegevangenen nieuwe straffen kregen. Berucht is de zaak van Azat Miftachov, die na vier jaar gevangenschap in 2023 het kamp uitliep. FSB’ers stonden buiten te wachten om hem meteen weer in te rekenen. De strafrechtelijke instanties gaven hem er nog eens vier jaar strafkolonie bij, omdat hij tegen een medegevangene zijn bewondering zou hebben uitgesproken voor een tiener die een aanslag pleegde op een FSB-kantoor.

Ook de bekende politieke gevangene Aleksej Gorinov, die al zeven jaar had gekregen voor het verspreiden van desinformatie over het leger, kreeg eenmaal in de gevangenis nog eens drie jaar voor het rechtvaardigen van terrorisme. Hij zou tegenover een medegevangene de Oekraïense aanval op de Krimbrug hebben goedgepraat.

Krisevitsj merkt in het kamp hoe de veiligheidsdiensten de druk opvoeren. Zo belandt hij zonder enige aanleiding voor negen dagen in een strafcel. Al eerder verboden ze hem zijn kunst te maken en pakten ze talloze werken van hem af.

Want dat is het bijzondere aan Krisevitsj:

vanaf zijn eerste dag in gevangenschap besluit hij doeken te schilderen van het gevangenisleven. Met de middelen die in de cel tot zijn beschikking staan, zoals as van verkoelde lucifers, tandpasta en zijn eigen bloed, schildert hij op afgescheurde stukken laken in drie jaar tijd meer dan tweeduizend kunstwerken.

In het voorjaar van 2023 stuit ik op zijn prenten in een gesloten Facebook-groep waar mensen-rechtenactivisten en familieleden brieven van politieke gevangenen in Rusland delen. Ik ben onder de indruk en ga op zoek naar meer informatie. Krisevitsj blijkt een activist die voor zijn gevangenschap met spectaculaire kunstperformances aandacht vroeg voor het lot van politieke gevangenen. Hij verhing zich met touwen onder zijn schouders aan de brug boven de rivier de Neva, hing zichzelf aan een kruis voor het FSB-hoofdkantoor in Moskou met onder hem een stapel brandende politieke dossiers, en schoot een onklaar gemaakt pistool leeg op het Rode Plein. Na die laatste actie openden de autoriteit een strafzaak tegen hem. Dit was in 2021, een jaar voor Ruslands grootschalige invasie van Oekraïne. Op het moment van arrestatie is hij twintig jaar. Hij krijgt vijf jaar straffkamp.

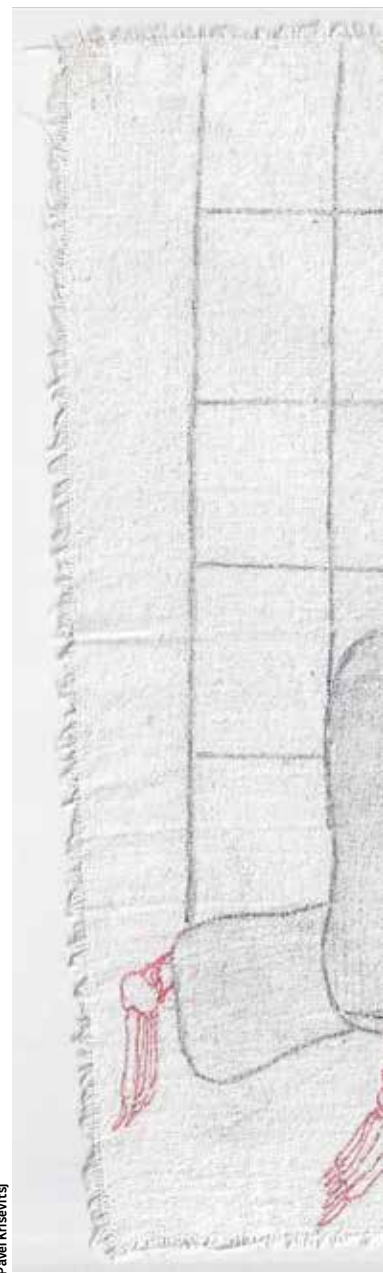
De straf sterkt hem alleen maar in zijn onverzettelijkheid. Met zijn kunst zet hij vanachter de tralies zijn activisme gewoon voort, zoals ook Aleksej Navalny met zijn berichten uit de strafkolonies tot het einde toe zijn politieke boodschap bleef verspreiden. De reeks doeken vormt een langgerekte aanklacht tegen het regime.

Ik besluit hem te schrijven, wat kan via de website van de FSN, Ruslands dienst van penitentiaire inrichtingen. Je vult op de desbetreffende pagina je gegevens en de naam, geboorteplaats en gevangenis van de geadresseerde in, laat een bericht achter en betaalt een paar roebel administratiekosten voordat je op verzenden drukt.

Pavel Krisevitsj,
Ik zit in de cel en schrijf,
Koedymkar,
januari 2023.
Krisevitsj tekent,
schrijft brieven
en werkt aan
een boek over de
gevangenis;

rechts: Pavel
Krisevitsj
afgelopen
februari in
Montenegro

Pavel Krisevitsj

Krisevitsj zit op dat moment in de beruchte Moskouse Boetyrka-gevangenis in afwachting van zijn hoger beroep. Vier dagen later is er antwoord – een scan van zijn handgeschreven brief, door het gevangenispersoneel per e-mail verstuurd. Er ontstaat tussen ons een correspondentie waarvan ik voor *De Groene Amsterdammer* verslag doe. Via Telegram sta ik ook in contact met zijn vriendin Lena in Moskou, die hem bijna dagelijks schrijft en belt. Zij houdt me eveneens op de hoogte van zijn leven in de cel.

Ik leer hem op persoonlijk vlak kennen. In zijn brieven vertelt hij over zijn belangstelling voor geschiedenis en politiek, over de Russische schrijvers die hij graag leest, de muziek die hij beluistert. Hij wil meer weten over het leven in Amsterdam en vooral over de kunstscene.

Hij wijdt uit over zijn activisme en zijn kunstenaarschap. Eén thema ligt hem in het bijzonder na aan het hart. Dat is de repressie in Rusland.

Hij heeft zien gebeuren 'hoe de vrijheid in Rusland langzaam om zeep werd geholpen', schrijft hij. 'Hoe vreedzaam je ook opkomt voor je rechten, ze martelen je en beschuldigen je van zaken waar je niets mee te maken hebt. Het is pure intimidatie en angstzaaijerij.'

Het treft me hoe openlijk hij kan schrijven. Er is natuurlijk de gevangenscensuur. Drie onderwerpen zijn een no-go, krijg ik van vriendin Lena te horen: Poetin, de oorlog in Oekraïne en de slechte omstandigheden in de gevangenis. Verder

Op afgescheurd laken schildert hij ook met zijn bloed in drie jaar meer dan tweeduizend werken

lijken de autoriteiten niet geïnteresseerd in wat de gevangenen schrijven. De censuur wordt in feite gebruikt als pressiemiddel. Als de autoriteiten gevangenen onder druk willen zetten, houden ze zijn brieven in.

Tweeënhalf jaar brengt Krisevitsj door in de Boetyrka-gevangenis. Op sommige momenten weet hij niet waar hij het moet zoeken, zo wanhopig als hij is van de benauwenis van de overvolle cel. Hij deelt de ruimte voor twintig man op het drukste moment met 31 celgenoten.

Maar achteraf beseft hij dat hij ervoor zou hebben getekend zijn hele straf daar uit te zitten. De gevangenismedewerkers leggen hem geen strobreed in de weg. Hij zit op de bovenste matras van zijn stapelbed en houdt zich hele dagen met zijn kunst bezig. Hij schildert alleen maar skeletten, voor een serie genaamd *Dodenhuis Boetyrka*. 'Het komt voort uit een lange traditie, beginnend

met Dostojevski: de gevangenis als huis van de doden', schrijft hij. 'Niemand leeft er echt. Voor de staat ben je niets anders dan een lijk in de kast, en de kast is hier een gevangenis. Dat geldt voor de arrestanten én voor de gevangenisbewaarders. Ook zij leven het grootste deel van de tijd tussen tralies en bakstenen muren.'

Er zijn allerlei manieren om de doeken de gevangenis uit te krijgen – hoe dat gebeurt, wil Krisevitsj liever niet zeggen, om te voorkomen dat de autoriteiten die route afsluiten. De Boetyrka, kortom, stelt hem in staat ongehinderd kunst te maken.

Hoe anders is het als hij na een lang transport via allerlei omwegen belandt in strafkolonie Metallostroj onder Sint-Petersburg, niet ver van zijn ouderlijk huis. Daar wordt hij op alle mogelijke manieren belemmerd in het maken en delen van zijn kunst. Als hij een doek per brief opstuurt, neemt de censuur het in beslag. Telkens weer

gaan de kampbewakers in de barak op zoek naar zijn doeken met skeletten om die te confisqueren.

Daarop begint hij een nieuwe serie: hij tekent alleen nog maar katten, die droog commentaar geven op het leven in het kamp, zoals: 'recidivisten zeggen dat het er vroeger rechtvaardiger aan toeging', of 'er staat weer pap op het menu'. Zodra de kampautoriteiten er lucht van krijgen, laten ze ook die tekeningen niet ongemoeid.

Werken is in de strafkolonie verplicht – Krisevitsj naait van tien uur 's ochtends tot zeven uur 's avonds kinderoveralls van fleece – net zoals het dragen van een gevangenispak en het op speciale wijze groeten van de kampmedewerkers.

Er zijn pluspunten. De gevangenen leven niet dag en nacht opgesloten in een cel, maar kunnen vrij bewegen en komen zo nu en dan buiten. 'Het kan zomaar gebeuren dat je in een regenbui belandt, of een vliegtuig hoog in de lucht voorbij ziet vliegen of dat zwaluwen fladderen boven de barakken', schrijft hij aan de onafhankelijk Russische nieuwssite *Novaja Gazeta*. En er is – zaligheid – het bezoek van zijn kersverse echtgenote Lena. Ik schreef al eerder over hun huwelijk in de strafkolonie. Reden voor gevangenen om te trouwen is om zo het recht te hebben op een driedaags bezoek van hun echtgenoten. Drie maanden na hun trouwdag is ze een tweede keer drie dagen lang bij hem. Door de bezoekersregeling in het kamp is het makkelijker contact te onderhouden met familie.

Verder niets dan verstikkende eentonigheid. Het rigide ritme van het kampleven, de eindeloze herhaling van de dagen, de lange uren op de binnenplaats tijdens het ochtend- en avondappèl als alle namen van de gevangenen afgeroepen worden. Elke keer weer het bed opmaken, ochtendgymnastiek, in het gelid naar de eetzaal, wachten in de rij voor een armzalige hap, verklikkers die ongestraft weten voor te dringen.

Krisevitsj vergelijkt het met het leven op een legerbasis. De commandant onderwerpt de gevangenen aan ridicule verordeningen en deelt nutteloze taken uit. Krisevitsj voelt zich een radertje in dit systeem, willoos en onmachtig. 'De dagen spreiden zich uit als een grauwe sluier zonder gebeurtenissen.'

De kampautoriteiten geven hem te verstaan dat ze precies op de hoogte zijn van zijn doen en laten. De controle is totaal. Je moet oppassen op wat je zegt, want overal zijn verklikkers. Maar Krisevitsj slaat daar voor zijn eigen gemoedsrust geen acht op, zo heeft hij besloten. Camera's in alle hoeken van de barak registreren wat hij doet.

De macht van de veiligheidsdiensten binnen het gevangeniswezen neemt hand over hand toe, stelt mensenrechtenactivist Olga Romanova van Russia Behind Bars vanuit Berlijn in een videogesprek. Ze gebruiken de strafkolonies steeds meer om bewijslast te vergaren voor nieuwe strafzaken. 'De FSB werft gevangenen voor samenwerking. Die leveren de informatie over andere gevangenen of aangeklaagden buiten de gevangenis.'

Krisevitsj zorgt ervoor met zijn gedrag geen aanstoot te geven. Maar dat is voor de kampautoriteiten niet genoeg: ze doen er alles aan hem te pakken op een kleinigheid. 'De ordediensten volgen me met hun camera's in hun niet-aflatende

de compromisloze dissidenten uit de sovjettijd die ongeacht de dreiging gewoon door blijven gaan met hun onmogelijke strijd tegen het regime. Die strijd, is hun overtuiging, kun je alleen in Rusland voeren.

Een week voor Krisevitsj' vrijlating bezoeken zogenaamde *e-sjniki*, leden van de Afdeling ter Bestrijding van Extremisme, het kamp voor een onderhoud. De openingsvraag, gewoon om hem te testen, is of hij wil deelnemen aan de 'Speciale Militaire Operatie' in Oekraïne. Om hem vervolgens een enkele boodschap in te prenten: 'Doe wat je wil als je vrijkomt, maar zorg ervoor dat je het niet in Rusland doet.'

Olga Romanova bevestigt dat: 'De autoriteiten is er veel aan gelegen hem het land uit te krijgen. In het buitenland vormt hij op geen enkele manier een bedreiging.'

'Het was erg onaangenaam dat ze me zo kort voor vrijlating op die manier onder druk zetten', vertelt Krisevitsj me later wanneer hij eenmaal vrij is en ik via Skype eindelijk rechtstreeks met hem spreek. 'Puur ter intimidatie komen ze met waarschuwingen als: pas op, want we sluiten je weer op. Het is nog effectief ook. Ik heb de laatste dagen behoorlijk in de rats gezeten.'

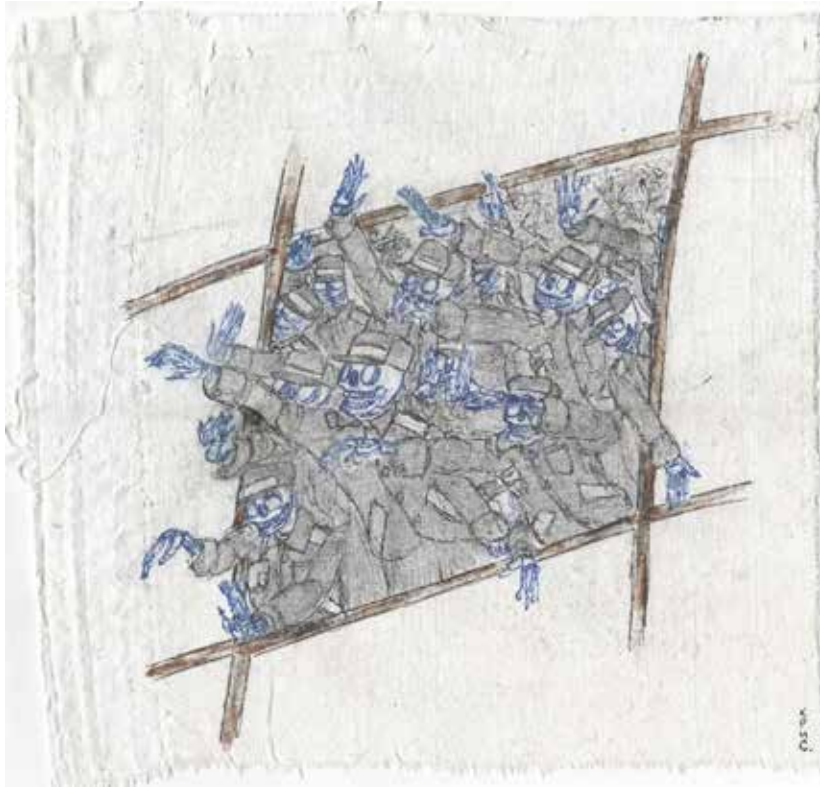
De pesterijen gaan tot het allerlaatste moment door. Op de dag van vrijlating halen ze hem voor dag en dauw uit zijn barak en zegt de dienstdoende officier dat de autoriteiten niet gesteld zijn op zijn katten, doelend op zijn tekeningen: ze willen niet dat ook die vrijuit

gaan. Waarbij ze de resterende vijftig doeken in beslag nemen.

Dan staat hij op straat, in alle vroegte, als niemand er nog is om hem af te halen. Aan het uitgaande loket hebben ze hem geld meegegeven voor het openbaar vervoer. Er zit niets anders op dan in zijn gevangenskloffie naar huis te gaan. Wanneer hij de stad bereikt, houdt een agent hem in de metro staande, in de veronderstelling met een voortvluchtige gevangene van doen te hebben. Krisevitsj laat hem het bewijs van vrijlating zien.

Al snel wordt hem duidelijk: het Rusland van 2025 is heel anders dan dat van 2021, het jaar van zijn arrestatie. Iedereen is op zijn hoede. Hij beseft dat hij ook in vrijheid uiterst behoedzaam zal moeten opereren, want net als in de gevangenis pakken ze hem voor elke kleinigheid op. Terwijl hij hoopte met zijn vrijlating verlost te zijn van dat systeem. In plaats daarvan is hij beland in een ander onvrij systeem.

Hij woont met Lena in haar appartement aan

Pavel Krisevitsj

Pavel Krisevitsj, *De repressie duwt ons allemaal dezelfde kant op*. Gemaakt in de Boetyrka-gevangenis, Moskou, 2023

zoektocht naar een voorwendsel om me te berispen. Ik breng de dagen door in de barak voor opvoedkundige activiteiten en zorg ervoor dat mijn gevangenisjasje tot aan het bovenste knooppje keurig vastgeknoopt zit. En als bewakers langslopen, sta ik geheel volgens voorschrift op om rapport uit te brengen, precies zoals verplicht is. Ze kunnen me werkelijk op niets betrappen. Toch ontkomt ook hij niet aan de strafcel.

De vraag die de gemoederen van familie, vrienden en mensenrechtenactivisten beroert: wat gaat er gebeuren als hij eenmaal weer vrij is? Ook ik ontikom niet aan de spanning nu ik ruim twee jaar met Krisevitsj in contact sta. Iedereen hoopt dat hij direct na vrijkomst samen met Lena vertrekt naar een veilig buitenland, maar ze hebben al aangegeven in Rusland te willen blijven. In dat opzicht verschilt Krisevitsj niet van

de rand van Moskou en kan vrijuit bewegen en genieten van goede momenten. Maar de achterdocht, de verdeeldheid en de algehele bedrukte sfeer in de samenleving laten hem niet onberoerd. Van zijn oude vrienden is nog maar een derde in Rusland, degenen die zich achter het regime en de oorlog hebben geschaard buiten beschouwing gelaten. Met pijn in zijn hart constateert hij: de Russen in ballingschap maken onderling ruzie en de Russen in Rusland zijn depressief.

Ondertussen houden de diensten hem nauwlettend in de gaten en grijpen ze elke gelegenheid aan om hem lastig te vallen. Het begint met een huiszoeking bij hem en Lena, drie maanden na vrijlating. De veiligheidsdiensten halen het appartement overhoop.

Kort daarop wordt hij op weg naar familie in de regio Rjazan op een klein station aangehouden en naar het politiebureau van Skopin overgebracht. De reden van zijn aanhouding: hij zou eerder in Skopin een taxichauffeur hebben mishandeld. Het is een absurde beschuldiging aangezien hij er nog nooit is geweest. Vingerafdrukken wijzen al snel uit dat hij niet de dader is. Toch krijgt hij tien dagen cel vanwege zijn 'verzet tijdens zijn aanhouding' en 'het beledigen van een politieagent in functie'.

Daar zit hij in de cel van het politiebureau. Weer moet hij de lege dagen door zien te komen, zonder radio of televisie. Hij heeft een boek tot zijn beschikking en ze geven hem pasteitjes. 's Nachts brandt er dof licht, overdag schijnt het fel. Het grootste probleem, vertelt hij achteraf, is dat agenten zijn telefoon stuksloegen.

Dat is begin mei. Volgens Krisevitsj zijn de festiviteiten rondom de Dag van de Overwinning op 9 mei aanleiding om druk op hem uit te oefenen. Ze willen voorkomen dat hij hen met een protestactie verrast. 'Voor hen ben ik een label karakter van wie je alles kunt verwachten.'

De diensten blijven ook daarna langskomen om van hem persoonlijk te horen wat hij doet, hoe hij zijn geld verdient, waar hij zich mee bezighoudt. Als ik hem spreek, vertelt hij terloops hoe agenten eerder die dag langs zijn geweest om hem mee te nemen naar het bureau. Ze hebben hem drie uur lang ondervraagd. Een routineverhoor. Zoals gebruikelijk onaangekondigd.

De mensen om hem heen maken zich zorgen. 'Zou je niet je spullen pakken?' bericht een bekende mensenrechtenactiviste hem. Ze deelt haar WhatsApp-conversatie met Krisevitsj in de besloten Facebook-groep. Maar hij en Lena blijven bij hun beslissing. 'Ik ben niet van plan te vertrekken', zegt hij. 'Iemand moet in Rusland blijven.' Hij legt uit waarom. 'Mijn kunst heeft

maximaal invloed op de Russische werkelijkheid als ik me ook daadwerkelijk in Rusland bevind.'

Het is de aloude overtuiging van politieke gevangenen: niets ondermijnt de macht meer dan kritische en onafhankelijke geesten. 'Uiteindelijk vrezen de autoriteiten dat ik mijn acties weer oppak. Daarom oefenen ze druk uit', zegt Krisevitsj tijdens ons videogesprek.

Een vaste baan zit er voor hem niet in. Met al die ondervragingen en de kans op aanhouding, zou hij het werk meteen weer verliezen. Om toch inkomsten te hebben, pakt hij op een nul-urencontract pakketjes in gedurende shifts van twaalf uur in een magazijn van Yandex Lavka,

vaardigheid. Op zijn sociale media deelt hij een video van zichzelf in het pak, terwijl hij met seinvlaggen de woorden 'vrijheid, vrijheid, vrijheid aan politieke gevangenen' uitbeeldt.

Hij vertelt: voor zijn gevangenisstraf zou hij zich hebben gegeneerd zichzelf een kunstenaar te noemen. Eenmaal in de Boetyrka-gevangenis heeft hij de tijd optimaal voor zijn kunst gebruikt. Hij ontwikkelde een eigen stijl en produceerde duizenden doeken en pluchen knuffeldieren. En hij ontwierp verschillende kostuums.

Hij wil zijn kunstenaarschap voortzetten, voor zover dat mogelijk is in de huidige omstandigheden, met alle controle en repressie. Maar zo

ging het ook in de gevangenis: hij verzon altijd een manier om met kunst aan de slag te gaan. In de beperking ontstaan telkens weer nieuwe ideeën en vormen. En zijn kunst dient ook de strijd. Het is hem uiteindelijk nog altijd om hetzelfde te doen als toen hij zijn performances bedacht: zo veel mogelijk aandacht vragen voor het lot van politieke gevangenen.

De Russische auteur Sergej Lebedev, die voor zijn romans een studie heeft gemaakt van de eeuwenlange terreur in Rusland, vertelt me vanuit Potsdam in een videogesprek: de diensten, of het nou de FSB of haar voorloper KGB is, hebben met iedere politieke gevangene een plan. Ook voor Krisevitsj ligt het scenario duidelijk klaar. Ze arresteren hem in de zomer zonder aanleiding in een supermarkt vlak bij zijn huis en sluiten hem weer voor vijftien dagen op. Later geven ze hem de status van 'buitenlands agent'.

Krisevitsj komt met een laatste actie: daarvoor neemt hij eind november de bus naar een bos buiten Istra, een plaatsje op anderhalf uur van Moskou. Hij laat zich fotograferen zittend op een afgedankte luchtafweerraket uit de sovjetijd die met een kernkop uitgerust kon worden: een verwijzing naar Stanley Kubricks anti-oorlogsklassieker *Dr. Strangelove or: How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb*. Het leidt tot arrestatie. Na vijftien dagen komt hij vrij en arresteren ze hem opnieuw. Met zo'n opeenvolgende arrestatie geven de diensten het signaal af dat ze een nieuwe strafzaak tegen hem openen. Twee agenten van de FSB zeggen het hem voor zijn vrijlating ook recht in zijn gezicht: 'Als je niet vertrekt, zullen jij en je familie het berouwen en ga je weer de gevangenis in.'

Vlak voor het nieuwe jaar stapt hij op een vliegtuig naar Montenegro. Hij heeft Rusland definitief verlaten. ■

Dit artikel kwam tot stand met steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten, fondsbjp.nl.

Na een huiszoeking in Moskou, 2025

het Russische Amazon. Krisevitsj tekent daarnaast door, tegenwoordig vooral met merkpunten op papier, gemiddeld twee werken op een vrije dag. Hij gebruikt nog altijd zijn eigen bloed, zijn handelsmerk.

Hij bedenkt ook weer een nieuwe actie, die hij met zijn gebruikelijke grondigheid voorbereidt: hij heeft een wit gevangenispak genaaid met prikkeldraad-motief op de schouders, zakken en knieën. Zo benut hij zijn in het kamp opgedane

Bij Uitgeverij Jurgen Maas verschijnt op 27 maart Paul Alexanders boek *Bloed, as en tandpasta: Leven en lot van politieke gevangenen in Rusland* over Pavel Krisevitsj en andere politieke gevangenen. Op 23 april is er in De Balie in Amsterdam het programma *Pavel Krisevich: Prison Art Activist* naar aanleiding van de opening van een expositie van zijn werk in het café-restaurant van De Balie.